

УДК 159.923.2:303.094

О. В. Запорожченко
кандидат філософських наук, доцент,
завідувач кафедри суспільних наук
Ізмаїльського державного гуманітарного університету

ТРАНСФОРМАЦІЯ ІДЕНТИЧНОСТІ В УМОВАХ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Проблема всебічного вивчення особливостей формування ідентичності стає особливо актуальною в умовах соціокультурних трансформацій, коли відбуваються зміни в традиційних моделях взаємодії та самосвідомості, пошук нових, більш адекватних часу, форм співіснування й ідентичності. Зростання інформаційного впливу роблять проблему формування ідентичності особливо актуальною, оскільки саме ідентичність є важливою передумовою безпечною та комфортною буття людини, соціальної спільноти, соціуму загалом. Фундаментальні наукові дослідження інформаційного суспільства здійснили такі відомі у світі теоретики інформаційного суспільства, як Д. Белл, О. Тофлер, Ж. Бодрійар, Й. Масуда. Найбільш вагомі дослідження феномена ідентичності в різних соціокультурних умовах запропонували сучасні західні дослідники: С. Гантінгтон, Е. Гелнер, Е. Гідденс, Ю. Габермас, А. Етціоні, Е. Сміт, К. Хьюбер – такі вітчизняні вчені, як О. Гриценко, Т. Лильо, В. Штанько, О. Зернецька, Т. Петрів, Л. Яроцький, Л. Левченко, М. Козловець та ін.

Мега статті – указати на загальні соціокультурні аспекти інформаційно-комунікаційної глобалізації, а також розкрити особливості й проблеми формування ідентичності в умовах глобалізації інформаційно-комунікативного простору.

У філософсько-антропологічному аспекті процес ідентифікації, крім географічних, історичних, економічних, соціально-політичних і культурних чинників, пов'язаний безпосередньо з внутрішніми екзистенційними аспектами людського буття, які виражаються в особливостях світогляду, системі цінностей, переконаннях, емоційних переживаннях. Саме ці екзистенційні чинники об'єднують національну спільноту в цілісність, яка й формує почуття ідентичності, що виражається в знанні та повазі своєї історії, своєї національної культури, мови, традицій, розумінні своєї причетності до національних ідей, ідеалів, цілей, цінностей, потреб тощо.

У сучасному суспільстві людина одночасно взаємодіє з великою кількістю розрізнених соціальних груп і агентів соціалізації, які пропонують абсолютно різні, суперечливі вимоги, безсистемний масив різномірної інформації, що веде до дезорієнтації людини, робить її світогляд фрагментованим, суперечливим, що може призвести навіть до втрати ціннісних орієнтирів. Природно, що така ситуація викликає почуття відчуженості, безпорадності, самотності й людина прагне знайти втрачений внутрішній мир і стабільність шляхом звернення до своїх коренів, тих етнічних цінностей, які були сформовані предками протягом історії, відображають глибинні прагнення певного етносу і його «вкоріненість» у буття [1, с. 168]. Чим більше стає розрив між можливостями людини освоювати інформацію, що надходить, й органічно інтегрувати її у свій світогляд і складність, хаотичністю й відчуженістю інформаційного середовища, у якому доводиться жити людині, тим більше зростає потреба в пошуку своєї етнічної ідентичності, розвитку етнічного компонента самосвідомості, яка виражається, як уже було сказано раніше, у формуванні почуття належності до свого народу, свого коріння, відродженні традиційних моральних цінностей, традицій, моделей поведінки, мови.

Стрімкий розвиток інформаційних технологій останніми десятиріччями призвів не тільки до появи та поширення нових електронних засобів масової комунікації, а й до глобалізації комунікаційного процесу, що має велике значення в процесі пошуку ідентичності. Комп'ютерні технології, волоконна оптика, масова телефонізація, супутникове телебачення, мережа Інтернет стали підґрунтям створення глобального комунікативного простору, інших форм комуніка-

ції, іншої логіки обробки інформації, побудови текстового простору.

Зруйнувавши кордони й обмеження у відносинах індивідів, груп, суспільств, країн, континентів, нова інформаційно-комунікативна система трансформувала всі сфери взаємодії суб'єктів різного рівня – від індивідів до міжнародних спільнот, зумовила новий тип символічного існування людини, культури, соціуму. У сучасних інформаційно-комунікаційних технологіях «закладена унікальна можливість – визначити особливості сприйняття людиною тих чи інших подій, формувати її смаки, уподобання, поведінку, світогляд. По суті, саме система комунікації, що падає в суспільстві, моделює та керує аксіологічним полем на глобальному й локальному рівнях» [2, с. 23].

Очевидним є те, що в інформаційному суспільстві новий імпульс і нові якості отримує вся система масової комунікації, а особливо та складова соціальної інформації, яка охоплює світоглядну, духовну, естетичну, публіцистичну, побутову інформацію тощо. Як слушно зауважує О. Гриценко, сучасні мас-медіа «стали єдиною комплексною системою масової комунікації глобального характеру, яка справляє істотний вплив на сучасне суспільство, створюючи нові системи цінностей, нові стилі життя й нові види ідентифікацій для громадян суспільства» [3, с. 265].

Система глобальних засобів масової інформації (далі – ЗМІ) спричинила прискорення культурного обміну. Під час цих контактів розмиваються, а то й зовсім можуть зникнути традиційні форми життя і способи мислення, середовищем утвердження яких в індустріальну епоху були національні держави.

Світовий інформаційний вибух спричинив переворот у суспільній свідомості, примусив по-новому мислити, шукати нові підходи в усіх сферах суспільного життя. В умовах глобалізації ЗМІ входять до концептуальної парадигми національних стратегій не лише держав, а й інших агентів глобалізації, де вони є не тільки умовою успішного їх функціонування у світових глобалізаційних процесах та одним із компонентів міжнародних впливів, а й важливим чинником утвердження позитивного іміджу, формування національної чи супранаціональної ідентичності.

Доступність комунікації, її глобальна всеосяжність, можливість соціальних контактів між людьми різних регіонів світу призводять до розмивання звичного суспільного порядку, нерідко породжують кризу ідентичності. Виробництво, ринок праці, освіта, спілкування, культура все менше підлягають територіальним розмежуванням. При цьому завдяки розвитку засобів масової комунікації навіть для тих людей, які живуть і працюють в одному й тому ж місці, локальні спільноти перестають бути єдиною можливою сферою спілкування, оскільки засоби зв'язку та електронні медіа надають можливість створювати індивідуальні соціальні мережі, які зменшують значення реального локального соціального оточення й, у свою чергу, послаблюють традиційні джерела ідентичності.

Особистість усе більше відокремлюється від соціуму, створюючи за допомогою інноваційних комунікаційних систем власний Космос, що виходить за межі національних держав. Разом із тим індивід стає основним виробником інтелектуальної інформації, дедалі більше претендуючи на самостійне та незалежне від держави й соціальної групи позиціонування у світовому просторі. Унаслідок цього інтереси особистості, що автономізується, вступають в іманентний конфлікт із більш традиційними інтересами та цінностями, що консолідуються у форматі нації.

Якщо в процесі національної ідентифікації потік інформації обмежується національними системами і є наслідком

інформаційної мобільності, інформаційного відтворення націй, то в контексті глобалізаційних процесів інформація наперед виступає як зовнішній (наднаціональний) чинник впливу на націю, її комунікативне поле. В ідентифікаційному процесі важлива не тільки готовність (здатність) національного організму виявити інформаційну мобільність, а й контекст (умови) її реалізації, тобто геоінформаційна ситуація світу, зокрема напрям інформаційних потоків, їхній характер та інтенсивність [4, с. 7].

Покоління, яке виросло в тісному спілкуванні з комп'ютерами, мобільним зв'язком, Інтернетом, значно відрізняється в духовно-світоглядному аспекті від попередніх, живе в іншому соціально-культурному вимірі. Глобалізація комунікаційного простору, запровадження новітніх інформаційних технологій і домінування відеообразів, гедонізація інформації впливають на статус знання, ідентифікаційний процес нації. Нові комунікаційні технології спроможні вихопити особу зі спільноти. Через індивідуалізацію і прагматизацію процесу комунікації індивід абстрагується від групової, спільнотної ідентичності й позбавляється можливості брати участь в обговоренні загальнонаціональних проблем. Відбувається процес локалізації ідентичностей [5, с. 183].

При цьому варто пам'ятати, що візуальні форми мовлення мають значно більший асиміляційний потенціал, ніж друковані ЗМІ. Під їхнім впливом витісняються традиційні форми та функції вербальної інформаційності, що допомагала людям збагнути власну ідентичність у національних характеристиках. Нова медіа-реальність, яка з'явилася в результаті глобалізації інформаційних потоків, змінює принципи не тільки матеріального й, насамперед, духовного життя людей, перегворюючи їхню психологію, менталітет, філософські уявлення про час, простір, світ і місце, статус національного в ньому. Уже на суто функціональному рівні комунікаційна глобалізація уможливорює медіатизацію національних реальностей, адже ЗМІ стають транснаціональними посередниками. Вони сягають не тільки домашнього затишку людини, а і її свідомості, формують її думки та інколи поведінку. Вплив медіа-реальності може виявитися суттєвим ще й тому, що людина завжди мала потребу пізнавати саму себе в змісті комунікаційного середовища. Це насправді одна з найглибших чуттєвих потреб: люди хочуть розпізнати себе, свої думки і спосіб життя в пропонованих через медіа образах реальності. Крім того, відбір змісту масової комунікації впливає з людської потреби підтримки та зміцнення власної колективної ідентичності: за допомогою того, що споживач бачить, слухає й читає в ЗМІ, він, між іншим, хоче зміцнити свої зв'язки із суспільною групою, до якої належить, і так підтвердити визнані спільні цінності й ідентичність.

Із розвитком телебачення та особливо комп'ютерних технологій медіа-реальність отримала якісно новий вимір і нові експансіоністські можливості як стосовно людини, так і щодо національних інформаційних систем загалом. Одним із наслідків цього є спроба тотальної семантизації національної реальності, під час якої одні народи перетворюються в символи агресивності й дестабілізації «нового світового порядку», а інші стають уособленням жертви.

На сьогодні потужні ЗМІ ефективніше визначають, ініціюють суспільні зміни і громадську думку, ніж прийняті парламентом закони чи рішення суду. Водночас, незважаючи на певну самодостатність характеру медіавпливу на реальність, він перебуває у фарватері ідеологічних стратегій, є засобом успішного їх поширення. Сила медіасемантизації особливо помітна в тих суспільствах, де недостатньо розвинутий національний інформаційний простір. Для послаблення негативних тенденцій важливо перехопити інформаційну ініціативу в загальнонаціональному масштабі.

Зазначимо, що в епоху інформаційної глобалізації найстабільнішою є мова та її комунікативні можливості підтримувати в людях національну ідентичність навіть в умовах, коли вони не мають чітко означеної території для спільного проживання, тобто коли не спрацьовують геодетерміністич-

ні принципи ідентифікації. У світі, що піддається культурній гомогенізації за посередництвом ідеології модернізації і сили глобальних медіа, мова як безпосереднє вираження культурного стає засобом захисту культурного виживання, останнім bastiоном самоконтролю, прихистком для ідентифікаційного значення.

Електронна глобальна комунікація впливає на мову кількома способами. По-перше, вона змінює принцип використання мови. Інтернет ускладнює не тільки лінгвістичну присутність нації в глобальному комунікаційному процесі, а й прагматизує використання мови, тобто робить акцент на функціональному призначенні мови – засобу комунікації. По-друге, вона стимулює потребу створення глобальної мови, на яку претендує англійська. Всесвітня комп'ютерна мережа посилює позиції цієї мови й, отже, сприяє тенденції до нівелювання національних ідентичностей. По-третє, вона впливає на використання інших національних мов. Бурхливий розвиток транснаціональної монополізації електронних ЗМІ ускладнює захист національно-мовної самобутності інформаційної діяльності. Єдина глобальна мова відкриває потужний інформаційний канал, дуже ефективний засіб впливу на світогляд, свідомість, а отже, і на політичні, економічні, культурні процеси у світі, особливо в пострадянському просторі. У контексті зазначених тенденцій глобалізації комунікативного простору особливого значення набуває проблема збереження національної ідентичності та самобутності українського інформаційного простору.

Із розпадом СРСР суспільства країн СНД, які протягом тривалого часу були інформаційно закритими, відчули на собі тиск потужного інформаційного потоку із Заходу, оскільки в умовах глобалізаційних процесів жодна держава вже не має можливості ізолюватися від зовнішнього світу, а національні суспільства можуть досить легко втрачати свій специфічний менталітет і потрапляти під вплив інших культур. Оскільки глобалізаційні процеси вже є загально-визнаним фактом, збереження культурних традицій, національного менталітету й національно-культурної цілісності стає першочерговим завданням. При цьому саме мас-медіа можуть відіграти вирішальну роль у підсиленні консолідації суспільства та збереженні його національно-культурної самобутності.

Національний інформаційний простір – надзвичайно важливе культурне й політичне поняття, яке в ранговій шкалі соціальних цінностей можна поставити на друге місце після державної незалежності. Держава зобов'язана забезпечити використання свого інформаційного простору в інтересах суспільства та його членів. Якщо вона цього не робить, то її інформаційний простір буде використаний проти неї самої.

Сучасні українські мас-медіа активно впроваджують у свідомість українців осереднені стереотипи масової свідомості й поведінки. Усе подається під гаслом «загально-людських цінностей». Процес самоідентифікації ЗМІ та суспільства загалом прямо пов'язаний із наявністю національної ідеї, зрозумілої ідеології [6, с. 123–167]. Отже, входження України в європейський інтеграційний простір і визнання її європейськими партнерами потребує значної активності не лише в соціально-економічній і політичній перебудові України, а й у забезпеченні інформаційно-іміджевої підтримки інтеграції країни як на національному, так і регіональному рівнях.

Література

1. Цимбал Т. Людина у пошуках ґрунту : [монографія] / Т. Цимбал. – К. – Кривий Ріг : Видавничий дім, 2010. – 284 с.
2. Штанько В.І. Сучасні інформаційно-комп'ютерні технології як чинник трансформації соціокультурної реальності / В.І. Штанько // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія «Теорія культури і філософії науки». – Випуск 36. – Х., 2008. – С. 22–30.
3. Гриценко О. Українські ЗМІ в контексті глобальних процесів на початку ХХІ століття / О. Гриценко // Україна на шляху до Європи / упоряд.: В.І. Шкляр, А.В. Юрчук. – К. : Етнос, 2006. – С. 265–379.

4. Лильо Т.Я. Глобалізація комунікаційного простору і процеси національної ідентифікації у посткомуністичному світі : автореф. дис. ... канд. філол. наук. / Т.Я. Лильо. – К., 2001. – 21 с.

5. Козловець М.А. Феномен національної ідентичності: виклики глобалізації : [монографія] / М.А. Козловець. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2009. – 558 с.

6. Карпенко В.О. Інформаційна політика та безпека : [підручник] / О.В. Карпенко. – К. : Нора-Друк, 2006.

Анотація

Запорожченко О. В. Трансформації ідентичності в умовах інформаційної глобалізації. – Стаття.

Стрімкий розвиток інформаційних засобів комунікації й висока міра їх впливу на свідомість і поведінку людей викликають певні трансформації в процесах ідентичності, яка визначає стратегію подальшого розвитку суспільства. У статті розглядається одна з основних ідентичностей – етнічна ідентичність, яка є суб'єктивним почуттям належності до конкретної етнічної групи, виконує практично всі функції соціальної ідентичності. Вивчаються основні особливості процесу інформаційно-комунікаційної глобалізації та її вплив на соціум. Відзначається, що в результаті прискорення ритму життя, збільшення обсягу інформаційних потоків, швидкого розвитку міжкультурної взаємодії завдяки віртуалізації контактів зникають традиційні форми мислення й життєдіяльності, які були характерні для індустріального періоду розвитку суспільства. Окрім цього, у контексті процесів глобалізації інформація передусім виступає як наднаціональний чинник впливу на націю. Також послаблюються традиційні чинники формування ідентичності в результаті того, що, замість відносно стабільних традиційних локальних співтовариств, які виконують роль агентів соціалізації, усе більшу роль починають відігравати безліч випадкових, нестабільних, віртуальних співтовариств. В епоху інформаційної глобалізації одним зі значимих чинників ідентифікації є мова, оскільки вона здатна підтримувати в людях національну ідентичність навіть в умовах, коли не спрацюють територіальні принципи ідентифікації. Розглядається вплив інформаційної глобалізації на мову, так як вона змінює принцип використання мови, ускладнює лінгвістичну присутність нації в глобальному комунікаційному процесі. Оскільки збереження культурних традицій, національного менталітету й національно-культурної цілісності є стратегічним завданням нашого суспільства, саме мас-медіа можуть відіграти вирішальну роль у посиленні консолідації суспільства і збереженні його національно-культурної ідентичності.

Ключові слова: глобалізація, ідентичність, етнічна ідентичність, інформація, глобальний комунікаційний простір.

Анотация

Запорожченко А. В. Трансформации идентичности в условиях информационной глобализации. – Статья.

Стремительное развитие информационных средств коммуникации и высокая степень их влияния на сознание и поведение людей вызывают определённые трансформации в процессах идентичности, которая определяет стратегию дальнейшего развития общества. В статье рассматривается одна из основных идентичностей – этническая идентичность, которая представляет собой субъективное чувство принадлежности к конкретной этнической группе и выполняет практически все функции социальной идентичности. Исследуются основные особенности процесса информационно-коммуникационной глобализации и её влияние на социум. Отмечается, что в результате ускорения ритма жизни, увеличения объёма информационных потоков, стремительного развития

межкультурного взаимодействия благодаря виртуализации контактов исчезли привычные формы мышления и жизнедеятельности, которые были характерны для индустриального периода развития общества. Кроме этого, в контексте процессов глобализации информация, прежде всего, выступает как наднациональный фактор влияния на нацию. Также ослабляются традиционные факторы формирования идентичности в результате того, что, вместо относительно стабильных традиционных локальных сообществ, выполняющих роль агентов социализации, всё большую роль начинают играть многочисленные случайных, нестабильных, виртуальных сообществ. В эпоху информационной глобализации одним из значимых факторов идентификации является язык, поскольку он способен поддерживать в людях национальную идентичность даже в условиях, когда не срабатывают территориальные принципы идентификации. Рассматривается влияние информационной глобализации на язык, так как она изменяет принцип использования языка, усложняет лингвистическое присутствие нации в глобальном коммуникационном процессе. Поскольку сохранение культурных традиций, национального менталитета и национально-культурной целостности является стратегической задачей нашего общества, именно масс-медиа могут сыграть решающую роль в усилении консолидации общества и сохранении его национально-культурной самобытности.

Ключевые слова: глобализация, идентичность, этническая идентичность, информация, глобальное коммуникационное пространство.

Summary

Zaporoztcheinko O. V. The transformations of identity under the condition of information globalization. – Article.

Swift development of the informational means of communication and high degree of their influence on consciousness and behavior of people cause certain transformations in the processes of identity accordingly, which determines the strategy of further development of society. The article examines one of the basic identities – the ethnic one defining as subjective sense of belonging to a certain ethnic group and performing almost all functions of social identity. The article also considers the basic features of the process of information and communication globalization and its influence on society. It is highlighted that the acceleration of life tempo, the increase of information flows result the swift development of cross-cultural interaction due to the virtualization of contacts, which stimulates disappearance of usual forms of thought and vital activity typical for the industrial period of development of society. Besides, in the context of globalization processes information primarily acts as a supranational factor of influence on nation. Also the traditional factors of identity formation diminish as a result of major role of a great number of casual, unstable, virtual communities instead of relatively stable traditional local communities, executing the role of agents of socialization. In the era of information globalization one of meaningful factors of identification is language, as it is able to support national identity even when territorial principles of identification do not work. The article deals with the influence of information globalization on language, as it changes the principle of language use, complicates the linguistic presence of nation in a global communication process. As maintenance of cultural traditions, national mentality and national and cultural integrity is the strategic task of our society, mass media can play a crucial role in the strengthening of consolidation of society and maintenance of its national and cultural originality.

Key words: globalization, identity, ethnic identity, information, global communication space.